

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2555>

Number: 28 , p. 369-392, Autumn II 2014

ANA DİLİ RUSÇA OLANLARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ORTAÇLAR I

*ABOUT TEACHING TURKISH PARTICIPLES TO RUSSIAN LANGUAGE
NATIVE SPEAKERS I*

Dr. Hüseyin POLAT

Gazi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

Özet

Türkçe ve Rusçadaki ortaçların tüm yönleriyle ele alındığı bu çalışma; amaç, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmada ana dili Rusça olan bireylerin Türkçedeki ortaçlar konusunda yaptıkları yanlışlardan örnekler verilerek bu yanlışları ortadan kaldırmanın yöntemleri üzerinde de durulmuştur.

Dünyadaki dil aileleri kaynakları ve yapıları bakımından olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Türkçe kaynakları bakımından Ural-Altay, yapıları bakımından ise eklemeli dil ailesindedir. Rusça ise kaynakları bakımından Hint-Avrupa grubunda, yapıları bakımından da Türkçe gibi eklemeli dil ailesindedir. Türkçe sondan eklemeli bir dil olmasına karşın Rusçada hem sonekler hem de önekler bulunmaktadır. Türkçe ve Rusça yapıları bakımından benzer dil ailelerinden olduğu için ortaç elde etme yöntemleri de benzerlik göstermektedir.

Türkçedeki ortaçalarda zaman kaymaları önemlidir. Zaman kipleri bazen aldıkları ekler değişmeden birbirlerinin yerlerine kullanılabilir. Türkçedeki ortaçların ana dili Rusça olanlar tarafından öğrenilmesini zorlaştıran nedenlerden bir diğeri de bu kullanımdır.

Türkçedeki ortaçların ana dili Rusça olan bireylere kavratılabilmesi için özellikle zaman kiplerindeki kaymalar üzerinde durulmalı ve konuyla ilgili pekiştirici alıştırmalara yer verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Ortaç, Rusça, Anadil, Eğitim

Abstract

In this study, which dealt with all aspects of participles is consists of goal, methods, findings, conclusions and recommendations sections. In this study, after giving examples of the mistakes of native speakers of Russian individuals on Turkish participles, it has made also discussed eliminating these false.

Language families in the world in terms of resources and structures are divided into two classes. Turkish is in the Ural-Altai language family in terms

of resources, but the Russian is located in the Indo-European language family. Russian and Turkish are agglutinate languages in terms of structure. Turkish is a language that only the agglutinate, but in Russian prefixes and suffixes are both. Turkish and Russian language family, similar in structure to that of the method of making participles are similar.

The time shift in Turkish participles is important. Sometimes they add tense can be used interchangeably unchanged. This situation makes it difficult to learn Turkish participles.

Turkish participles in order to comprehend the Russian-speaking individuals should be focused on particular shifts in tense and exercises should be given to the relevant enforcing.

Key Words: Turkish, Participle, Russian, Mather Tongue, Education

GİRİŞ

Türkçe, Ural-Altay dil ailesinde yer alan sondan eklemeli bir dildir. Belli bir köke farklı yapım ekleri getirilerek yeni kelimeler türetilbildiği gibi fiillere farklı ekler de getirilebilmektedir. Fiillere getirilen eklerin bazıları çekim eklerdir. Bazıları ise fiilleri adlaştıran, sıfatlaştıran ve zarflaştıran yapım ekleridir (Koşucu, 2007:4).

Aksan'a göre yapım eklerinden olan ortaçlar temel cümle ile yan cümle arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır (1989:26).

Gencan'ın (1975:346) "sıfat eylem" veya "ortaç" Korkmaz'ın (1994:47) "isim fiil", Zülfikar'ın (1997:95) ise "fiilden isim yapan ekler" şeklinde adlandırdıkları ortaçlar genel olarak isme sıfat olmaktadır¹.

Ortaç eki getirilen fiil gibi yalın ya da ek almış isimlere benzediği için ortaçlar bazı kaynaklarda fiilimsi grubuna dâhil edilmektedir².

¹ Türkçedeki ortaçlar *sıfat-fiil*, *partisip*, *isim-fiil*, *önad-eylem* gibi farklı terimlerle ifade edilmekte olup bu konuda bir ortak kullanım bulunmamaktadır (İşler, 2002:102).

² Ergin (2008:332) Türkçedeki ortaçları önce partisip olarak değerlendirdikten sonra isim fiil olarak ifade etmektedir.

Ortaçlar hareket halinde bulunan nesnelere için kullanılmakta olup nesneyi ifade etmektedirler. Bu kelimelerin temeli fiildir. Ancak ortaçlarda hareketin yanı sıra zaman ifadesi de bulunmaktadır. Ortaçlar Türkçede fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle yapılmaktadır. Fiilden isim yapan eklerle yakındırlar. Asıl görevleri ise geçici hareket isimleri yapmaktır. Bazen şahıs ekleri de alarak fiil çekimini kurup şekil ve zaman eki durumuna geçebilmektedirler. Ortaç ekleri bazen kalıcı isim de yapabilmektedirler. Ancak bu durumda ortaç olmayıp isimleşmiştirler. *yazar kasa*, *gelir gider tablosu* vb. Başka bir ifadeyle ortaçlar zaman ve hareket anlamı taşımasına rağmen isim gibi kullanıldığı için isim gibi çekilen fiil şekilleridir.

Ortaçlar aslında kendilerinden önce öznesi, nesnesi olabilen birer cümledirler. Özne ve nesne bazen açıkça belirmemiş olsa bile cümleyi ifade edenin zihninde bu anlam gizli bir şekilde vardır. Konuşan, yazan, dinleyen ve okuyan bu gizliliği anlayıp anlayabilmektedir. "*Şu konuşana bak.*" cümlesinde ortaç eki getirilmiş olan "*konuşan*" kelimesi aslında başlı başına bir cümledir. Cümlelerin öznesi "o" kişisi olup gizlidir. Buradaki ortaç cümlesinde görünmeyen, gizlenen belirteçler, zarflar, nesnelere de vardır. Belirteçlerin, zarfların, nesnelere neler olduğunu sadece bu cümleyi söyleyen veya yazan bilmektedir. Cümleyi duyan ve okuyan ise kendi hayal gücü ölçüsünde tahmin etmektedir. Cümleyi ifade eden kişinin tahminiyle cümleyi dinleyen ya da okuyan kişinin tahmini örtüşüyorsa anlaşma gerçekleşmekte, aksi takdirde iletişim olmamaktadır.

Türkçede sadece eklerle elde edilen ortaçlar Rusçada hem eklerle hem de bağımsız kelimelerle oluşturulmaktadır.

Türkçedeki ortaç ekleri³ -an/-en⁴, -dık/-dik/-duk/dük/-tık/-tik/-tuk/-tük⁵, -acak/ecek⁶, -mış/-miş/-muş/-müş⁷, -r/-ır/-ir/-ur/-ür⁸, -maz/-mez⁹, -ası/-esi¹⁰, -ma/-me¹¹, -gan/-gen/-kan/-ken¹² şeklindedir¹³.

Türkçede mecazların, eş anlamlıların, söz sanatlarının çok olmasının bir nedeni de ortaçlarda görülen gizlilik, esrarlılık ve tahmin yürütme olsa gerek.

³ Türkçedeki ortaç ekleri, ortaç yapılan fiilin mastar eki kaldırıldıktan sonraki köküne göre eklenir ve küçük ünlü uyumuna uyar. Fiilin kökündeki son harfler;

a, ı, o, u ise ortaç ekleri -an, -mayan, -dık, -tık, -madık, -acak, -mayacak, -ası, -ması, -ır, -ur, -maz, -ma şeklinde olur. *konusan, yazmayan, tanıdığım, okumadığım, anlayacak, susmayacak, kırılacağı, kahrolmayacağı*

e, i, ö, ü ise ortaç ekleri -en, -meyen, -dik, -tik, -medik, -ecek, -meyecek, -esi, -mesi, -ir, -ür, -mez, -me şeklinde olur. *gelen, bilmeyen, gördüğüm, sevmediğim, görecektir, dinlemeyecek, sevilecektir, deorilmeyecektir*

Fiilin kökü ünlü harfle bitiyorsa ünlü harfle başlayan ortaç eklerinden önce “y” harfi getirilir. *anlayan, dinleyecek, başlayacağı*

İki ünlü arasında kalan bazı fiil köklerinin son harfleri değişebilir. Bunlardan sık kullanılanlar şunlardır:

gitmek→*gider, giden, gidecek*

seyretmek→*seyreden, seyredecek*

tatmak→*tadan, tadacak*

etmek (sonu *etmekle* biten ayrı veya bitişik yazılan bütün fiiller) *telefon eden, iflas edecek, kahredesi*

yemek→*yiyen, yiyecek, yiyesi*

demek→*diyen, diyecek*

⁴ -an/-en: Geniş zaman ifade eden bu ek eskiden beri sık kullanılmaktadır. Eski Türkçede “-gan, -gen” şeklinde idi. Günümüzde başta Kırgızca olmak üzere birçok Türk lehçesinde de hâlâ eski halini muhafaza etmektedir. Mesela Kırgızcada *этмэн(geţgen)=giden, берген(bergen)=veren, джазган(jazgan)=yazan* vb. Ek Azeri sahasında ulaç durumuna geçmiştir. *gelende=gelince, alanda=alınca* vb.

Bu ortaç eki ayrıca şu durumlarda da kullanılır:

a. Ortaç yapılan fiilin anlamında aşırı sürerlilik varsa. Genelde ikileme olarak kullanılır. *vuran vurana* (Birbirine ya da birisine çok kişi veya bir kişi tarafından vurulma işinin tekrar ve sayısız ölçüde yapılması), *kalbini kıran kırana* (Birbirinin kalbini kıran çok fazla insan vardır veya herkes onun kalbini kırmaktadır.)

b. Ortaç yapılan fiilin anlamında bir olayı olduğu gibi kabul etme, kabullenme varsa. Bu durumda bazen ikileme şeklinde bazen de tek başına ortaç yapılmış fiil kullanılır.

Ölen öldü, kalan sağlar bizimdir. Sana vuran vurmuş bir kere, bundan sonra iflah olmazsın.

c. Ortaç yapılan fiilin anlamında övme ya da övünme varsa.

Benim nasıl bir insan olduğumu bilen bilir. (Ben çok iyi bir insanım, bunu herkes biliyor. Kendimle gurur duyuyorum.)

d. Ortaç yapılan fiilin anlamında ilgisizlik ya da sabırsızlık varsa.

A: *-Ayten'in bana yaptıklarından sonra sence ben ona ne yapayım?*

B: *-Boşver, hiçbir şey yapma. Olan olmuş bir kere. Kendini fazla üzme.*

e. Ortaç yapılan fiilin anlamında geç kalma, olup bitme varsa. Uzun yıllar ayrı düştüğüm memleketime gidince ne göreyim: *Atı alan Üsküdar'ı geçmiş. Giden gitmiş, kalan kalmış, kafayı çalıştıran zengin olmuş, çalıştıramayan ise olduğu yerde oturup kalmış. -an/-en ortacının tarihi süreci için bkz. Ediskun, 1992:250.*

⁵ Bu ek geçmiş zaman ifade eder. Çoğunlukla iyelik eki alarak kullanılır. İyelik eki almadan da kullanıldığı olur. Şekil ve zaman eki durumuna geçmemiştir. Eşitlik eki aldığı zaman ortaç olma özelliğini kaybeder: *baktıkça, yazdıkça* vb.

Belirli geçmiş zaman ekleri olarak da bilinen bu ekler bazen kişi ekleriyle bazen de kişi ekleri olmadan ortaç olabilir.

Rusçada çoğunlukla “причастие” ifadesiyle karşılık bulan ortaç ekleri genel olarak -ущ-/-ющ-, -ащ-/-ящ-, -вш-/-ш-, -ом-/-ем-, -им-, -ин-, -енн-/-ённ-, -т-şeklindedir¹⁴.

Diğer taraftan Puşkin’in de belirttiği gibi Rusçada eklerle yapılan ortaçlar genelde yazı dilinde kullanılır. Konuşma dilinde çoğunlukla *который, которая, которое, которые* gibi bağlaçlarla¹⁵ kullanılmaktadır (Залевская, 1971:335).

Ayten, bitirdim anlamında kafasını salladı. Burada “bitirdim” ifadesi ortaçtır.

Muhasebeden alındı belgesini aldın mı? Burada “alındı” kelimesi ortaçtır.

Hakem maç bitti işaretini verdi. Burada “bitti” kelimesi ortaçtır.

Belirli geçmiş zaman ekleriyle yapılan bazı ortaçlar da ortaç olma özelliğini geçerek özel ad veya kavram olabilirler.

Bu yılki girdi maliyeti, çıktı maliyetinden daha çok. Burada “girdi”, “çıkta” ortaçtır.

Lütfen şu belgenin bir çıktısını alır mısın? Burada “çıkta” kelimesi yazıcının (printer) yazdığı kağıt anlamında isimleşmiştir.

Bazı ortaçlar isimleşmiş veya kalıplaşmıştır. *külbastı, imam bayıldı, şipsevdi, dedikodu, gecekonda, smdı* (sınmak fiili Kırgızca, Kazakça, Özbekçi gibi bazı Türk lehçelerinde hâlâ “kırılmak” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye’deki bazı ağızlarda aynı anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca bu ağızlarda “makas” anlamında isim yapılmıştır.)

Günümüz Türkçesinde kullanılmadığı halde bazı Türk lehçelerinde hâlâ kullanılmakta olan ve eski Türkçede kullanılan ekler de vardır. Bu ekler için bkz. Bayraktar, 2004:44-134.

⁶ Gelecek zaman bildirir. *kalacak yer, gelecek sene, yazılacak yazı vb.*

⁷ Geçmiş zamanı ifade eder. Ancak burada duyulan (belirsiz) geçmiş zaman anlamı olmayıp sadece geçmiş zaman anlamı vardır. *geçmiş gün, gün geçirmiş kişi, pişmiş yemek vb.*

⁸ Geniş zamanı ifade eder. *görür göz, geçer kredi, olur şey vb.* Sık kullanılmamakta olup genelde bu ekin yerine *-an, -en* ekleri kullanılır.

⁹ Geniş zaman ortacının olumsuz şeklidir. *ağırılmaz başım, vurdum duymaz davranış vb.* Bu ekin aslı *-ma, -me* ortaç eki olup zamanla *-z* ekiyle birleşmiştir. Bazen olumsuz bildiren eklerin bulunduğu kelimeler ayrıca katmerli olumsuzluk eki olarak da getirilebilir. *Görmemezlikten, tanımamazlıktan geldi.* Geniş zaman ortacının yerine genellikle *-mayan, -meyen* ortaç ekleri kullanılır.

¹⁰ *-ası/-esi* ortaç ekleri genellikle istek, gereklilik kavramı veren dua ve beddua için kullanılır. *Elleri kırılışı çocuk güvercinimi öldürmüş. Yere batası talih yine yüzüme gülmedi. Yok olası fakirlikten bir türlü kurtulamadık. Canı çıkası hayvan bütün çiçekleri yemiş* Koç, 1996:394.

¹¹ *-ma/-me* ortaç ekleri çok seyrek olarak ortaç yapar. *ısmarlama yazı, emme basma tulumba, yazma eser; yüzme sporu.* Bu eklerin ortaç olması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ediskun, 1992:252.

¹² Türkçenin eski dönemlerinde kullanılmıştır, ancak bazı Türk lehçelerinde ve ağızlarında hâlâ kullanılmaktadır. Günümüz Türkçesinde ise birkaç kalıplaşmış söz olarak varlığını devam ettirmektedir. *almıgan, atılğan, yapışkan.* Ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz, 1994:47-54.

¹³ Günümüz Türkçesinin bazı ağız ve lehçelerinde kullanılan eski Türkçe ortaç ekleri de bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Baydar, 2006:266; Bayraktar, 2004:44-134.

Hengirmen (1995:252) ve Bayraktar (2004:92) fiilden isim yapan *-ıcı, -ici, -ucu, -ücü* eklerini de ortaçlar grubuna dahil etmiştir. *sevindirici haber, geçici heves, doyurucu yemek, üzücü haber, yırtıcı kuş, kesici alet, iç karartıcı hava, vurucu güç vs.)*

Ergin (2008: 336-3008) ise Eski Türkçedeki ve Azeri sahasındaki *-malı, -meli* eklerini ve eski Türkçenin gelecek zaman eki olan *-daçı, -deçi* eklerini de ortaç grubuna dâhil etmektedir. *istemeli olmak, göndermeli olmak, öğmeli yer=övülecek yer, öldeçi, geldeçi vb.*

¹⁴ Rusçada hem sonek hem de önek bulunmaktadır. Bu çalışmada “ek” kelimesinden kastedilen sonektir.

¹⁵ Bu kelimeler bağlaç olarak nitelendirilse de “ortaç yapan bağımsız kelimeler” olarak adlandırmak daha doğrudur.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan İngilizce başta olmak üzere birçok Avrupa dilinde de bağımsız kelimelerle ortaç yapılmaktadır. Rusça da köken itibariyle Hint-Avrupa dil ailesinden olduğu için ortaçlar bağımsız kelimelerle yapılmaktadır.

Türkçeye çokça ödünç kelime veren Hami-Sami dil ailesinin en önemli temsilcisi Arapçada da ortaçlar bağımsız kelimelerle yapılmaktadır (İşler 2002:52).

konuşan adam (Türkçe)

человек который говорит, говорит, будет говорить (Rusça)

the man who is speaking (İngilizce)

تكلم قد يتكلم سوف, سيد تكلم, تكلم الذي الرجل (Arapça).

Arapçada da Rusçada olduğu gibi ortaçlar eklerle yapılabildiği halde genel olarak bağımsız kelimelerle yapılmış şekli kullanılmaktadır.

Türkçedeki ortaç ekleri; üzerine getirildiği fiilin geçmiş, şimdiki, geniş ve gelecek zamanda olup olmadığına göre değişiklik gösterir. Fiilin hangi zaman eki aldığı değil, hangi zaman anlamı taşıdığı önemlidir. “Yarın İstanbul’a gidiyorum.” dendiğinde dilbilgisel açıdan şimdiki zaman eki almış olsa da anlam bakımından gelecek zamandır.

Rusçada dil bilgisi adı olarak geniş zaman terimi bulunmamaktadır. Ortaçlar da gelecek zaman için kullanılmaz. Dolayısıyla sadece şimdiki ve geçmiş zaman ortaçları vardır.

1. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı ortaçların Türkçe ve Rusçadaki durumlarını tespit edip Türkçe ortaçların ana dili Rusça olanlara öğretilmesi konusunda önerilerde bulunmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için şu sorulara cevap aranmıştır:

1.1.1. Ortaç yapılacak fiil geçmiş zamanda olmuşsa (geçmiş zaman ortacı) Türkçe ve Rusçadaki ortaç yapma yolları nasıldır?

1.1.2. Ortaç yapılacak fiil şimdiki ve geniş zamanda oluyorsa (geniş zaman ortacı) Türkçe ve Rusçadaki ortaç yapma yolları nasıldır?

1.1.3. Ortaç yapılacak fiil gelecek zamanda oluyorsa (gelecek zaman ortacı) Türkçe ve Rusçadaki ortaç yapma yolları nasıldır?

1.1.4. İsim ve sıfatların Türkçe ve Rusçada ortaç olma durumları nasıldır?

1.1.5. Türkçe ve Rusçadaki ortaçların fiil çatılarıyla kullanımı nasıldır?

1.1.6. Türkçe ve Rusçadaki ortaçların ad durum ekleriyle kullanımı nasıldır?

1.1.7. Türkçe ve Rusçadaki ortaçların cümle içindeki fonksiyonları nelerdir?

1.1.8. Ana dili Rusça olanların Türkçe öğrenirken ortaçlar konusunda yaptıkları yanlışlar nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmada, geçmişte veya araştırmanın yapıldığı zaman diliminde bir durumun olduğu gibi tasvir edilip ortaya konduğu tarama (betimleme) modeli kullanılmıştır (Karasar 1999:77). Bu modele göre araştırmaya konu olan bireye, nesne

ve olaylara herhangi bir müdahalede bulunulmayıp kendi koşulları içerisinde olduğu gibi kabul edilirler.

3. BULGULAR

Türkçedeki ortaçların ana dili Rusça olanlara öğretimi için Türkçe ve Rusçada teknik bakımdan benzer olan ortaç yapma yollarından hareket etmek araştırmamızın işlevsel bir hale gelmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda ortaç yapılacak fiilin cümledeki anlamının hangi zaman diliminde gerçekleştiğini bilmek ana dili Rusça olanların Türkçedeki ortaçları kavramasını hızlandıracaktır.

Bu bölümde ortaçların Türkçe ve Rusçadaki durumlarını tespit etme amacına ulaşabilmek için sorulan soruların cevapları aranmış olup elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

3.1. Ortaç Yapılacak Fiil Geçmiş Zamanda Olmuşsa (Geçmiş Zaman Ortacı) Ortaç Yapma Yollarına İlişkin Bulgular

3.1.1. Türkçede

Ortaç yapılan fiilin olumlu veya olumsuz durumda olmasına ve fiili tamlanan ismin yapıp yapmadığına göre ekler farklılık gösterir.

-an/-en (olumlu)¹⁶, -mayan/-meyen (olumsuz), -dık/-dik/-duk/-dük/-tık/-tik/-tuk/-tük+kişi (olumlu), -madık/-medik+kişi (olumsuz), -mış/-miş/-muş/-müş (olumlu), -mamış/-memiş (olumsuz), -mış/-miş/-muş/-müş olan (olumlu), -mamış olan/-memiş olan (olumsuz), -mış/-miş/-muş/-müş olduk+kişi ekleri (olumlu), -mamış/-memiş olduk+kişi ekleri (olumsuz), -makta/-mekte olan (olumlu), -mamakta/-memekte olan (olumsuz), -makta/-mekte olduk+kişi ekleri(olumlu), -mamakta/-memekte olduk+kişi ekleri (olumsuz) ekleriyle ortaç yapılır.

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapıyorsa veya yapabilecek durumdaysa ortaç ekleri -an/-en (olumlu), -mayan/-meyen (olumsuz) şeklindedir.

Adam dün bize geldi. Hangi adam? dün bize gelen adam

Çocuk annesini kızdırmadı. Hangi çocuk? annesini kızdırmayan çocuk

Adam biraz önce buradaydı. Hangi adam? biraz önce burada olan adam

Polis rüşvet almadı. Hangi polis? rüşvet almayan polis

Adam sabahleyin benimle konuştu. Hangi adam? sabahleyin benimle konuşan adam

Kardeşim üç yıldır bana hiç hediye almadı. Hangi kardeşim? üç yıldır bana hiç hediye almayan kardeşim

Sokaklar iç içe geçmiş. Ben sokaklardan geçtim. Hangi sokaklardan? İç içe geçmiş sokaklardan.

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapmıyorsa veya yapabilecek durumda değilse ortaç ekleri -dık/-dik/-duk/-dük/-tık/-

¹⁶ Bu ekle yapılan bazı ortaçlar artık isimleşmiştir. Bu nedenle genellikle birleşik yazılır. *işveren, oyunbozan, sıçan, köken, sapan, düzen* (sistem), *kıran* (salgın hastalık) vs.

Bu eklerle yapılan bazı ortaçlar ad veya soyad olurlar. *Sezen, Güven, Bilen* vs.

tik/-tuk/-tük (olumlu), -madık/-medik (olumsuz) şeklindedir. Genelde bu ortaç eklerinden sonra kişi ekleri getirilir¹⁷.

Dün bir eve gittim. Hangi ev? dün gittiğim ev

Oraya daha önce hiç gitmemiştim. Neresi? daha önce hiç gitmediğim yer

Biraz önce bir kitap okudum. Hangi kitap? biraz önce okuduğum kitap

Biraz önce bir yemek vardı, yemediniz. Hangi yemek? biraz önce yemediğiniz yemek

Sabahleyin bir yere gittim. Hangi yer? sabahleyin gittiğim yer

Sabahleyin bir haber vardı, bana söylemedin. hangi haber? sabahleyin bana söylemediğin haber

Ortaç ekiyle sıfat tamlaması yapılan isim genel bir kavramı ifade ediyorsa kişi eki getirilmez.

tanıdık adam (olumlu) tanımadık adam (olumsuz)

bildik yer (olumlu) bilmedik yer (olumsuz)

-miş/-miş/-muş/-müş (olumlu), -mamış /-memiş (olumsuz)¹⁸ ekleriyle oluşturulan ortaçlarla yapılan sıfat tamlamaları başlı başına bir nesneye bir varlığa isim veya lakap oluşturmaktadır.

çürümüş elma=çürüyen elma Burada “çüreyen elma” dendiğinde elmanın hâlâ çürümeye devam ettiği anlamını da içine almaktadır. Oysa “çürümüş elma” dendiğinde elmanın çürüme işini bitirdiğini ifade eder. Elmanın adı değişmiştir. Yeni adı “çürümüş elma” şeklindedir.

pişen yemek=pişmiş yemek Burada “pişen yemek” dendiğinde yemeğin pişmiş olduğunu ve pişmeye devam etteğini gösterir. Oysa “pişmiş yemek” dendiğinde yemeğin pişme işini bitirdiğini ifade eder.

-mış/-miş/-muş/-müş olan (olumlu), -mamış/-memiş olan (olumsuz) yapısında ise durum farklıdır. Çünkü fiili ortaçtan sonraki isim yaptığı durumda kullanılan -an/-en (olumlu), -mayan/-meyen ortaç eki fiilin geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman için kullanıldığını belirtir. Bundan dolayı fiilin geçmiş zamanda olduğunu kesin olarak

¹⁷ Bu ortaçlar dolaylı anlatımda da kullanılır. Fiil geçmiş, geniş ve şimdiki zamanlarda olmuşsa bu ortaç ekleri ve kişi ekleri kullanılır. Bu kullanım ana dili Rusça olanların Türkçe öğrenirken ortaçlarla karıştırdıkları durumdur. Özellikle kişi ekinden sonra belirtme durumu eki ihmal edilmektedir.

Arkadaşım “Dün babama yardım ettim.” diyor.

Arkadaşım dün babasına yardım ettiğini söylüyor. Ana dili Rusça olanlar ise Arkadaşım dün babasına yardım ettiğin söylüyor. şeklinde kullanılmaktadırlar.

Bazı zaman ulaçları da yapı itibarıyla ortaç eklerinden yapılıdır.

Ben eve geldim. O zaman sen uyuyordun. Ne zaman? ben eve geldiğim zaman, ben eve geldiğimde

Bazı zarf fiiller de yapı itibarıyla ortaç eklerinden elde edilir.

Bu işimi yapmadınız. Bunun için size dargınım. Ne için? bu işimi yapmadığımız için, yapmadığımızdan dolayı, yapmadığımızdan ötürü

¹⁸ Bu eklerle yapılan ortaçlar bazen ortaç olma özelliğini geçerek ad veya kavram oluşturmaktadır. Burada zaman söz konusu değildir. “dolmuş” kelimesi otobüsün küçüğü olan ve insan taşımacılığında kullanılan bir araçtır. *Ulus’a giden dolmuşlar çok kalabalık oluyor. Taksi dolmuşlar bazen şehir ulaşımında çözüm olabilir* (Güneri, 2001: 62).

belirtilip altı çizilmek istenirse -miş/-miş/-muş/-müş olan (olumlu), -mamış/-memiş olan olan (olumsuz) yapısını kullanmak gerekir. Ancak bu yapıda unutulmaması gereken nokta ad durum eklerinin -miş/-miş/-muş/-müş (olumlu), -mamış/-memiş (olumsuz) eklerine değil, “olmak” fiiliyle ortaç yapılan –an ekinden önce getirilmesidir.

Buraya biraz önce bir kadın geldi. O kadın benim teyzemdir. Hangi kadın? biraz önce buraya gelmiş olan (gelen) kadın

Bir insan daha önce hiç uçak yolculuğu yapmadı. Hangi insan? daha önce hiç uçak yolculuğu yapmamış (yapmayan) olan insan

Alican yarın bu saatlerde verilen görevi bitirmiş olacak. Hangi Alican? yarın bu saatlerde verilen görevi bitirmiş olacak olan Alican

Başbakan iki gün sonra bu saatlerde televizyonda konuşuyor olacak. Hangi başbakan? iki gün sonra bu saatlerde televizyonda konuşuyor (konuşmakta) olacak olan başbakan

-miş/-miş/-muş/-müş olduk+kişi ekleri (olumlu), -mamış/-memiş olduk+kişi ekleri yapısında da durum farklıdır. Çünkü fiili ortaçtan sonraki isim yapmadığı durumda kullanılan –dık/-dik/-duk/-dük/-tık/-tik/-tuk/-tük (olumlu), -madık/-medik (olumsuz) ortaç eki fiilin geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman için kullanıldığını göstermektedir. Bundan dolayı fiilin geçmiş zamanda olduğu kesin olarak belirtilip altı çizilmek istenirse -miş/-miş/-muş/-müş olduk+kişi (olumlu), -mamış/-memiş olduk+kişi (olumsuz) yapısını kullanmak gerekir. Ancak bu yapıda unutulmaması gereken nokta ad durum eklerinin -miş/-miş/-muş/-müş (olumlu), -mamış/-memiş (olumsuz) eklerine değil de “olmak” fiiliyle yapılan olduk+kişi yapısındaki –duk ekine gitirilmesidir.

Biraz önce bir yemek yedin. O yemeği ben yaptım. Hangi yemeği? biraz önce yemişti olduğun (yediğin) yemeği

Biraz önce bir yemeği yemedin. O yemeği ben yaptım. Hangi yemeği? biraz önce yememişti olduğun (yemediğin) yemeği

Her gün bir kapıyı çalmaktayım. O kapıyı yüzüme kapatıyorlar. Hangi kapıyı? her gün çalmakta olduğum kapıyı

Ortaç eki alması gereken fiil geçmiş zamanda belirli bir süre devam edip sonra bitmişse ya da cümleyi söyleyen kişinin söylediği zaman geçmişte başlayan bir fiil devam ediyorsa (şimdiki zamanın hikâyesi, rivayeti, -maktaydı+kişi) bu durumda –makta olan veya –makta olduk+kişi yapısı kullanılır¹⁹.

Biraz önce eve gelirken yolda tartışmakta olan (tartışan) iki kişiyi gördüm. (Kişiler tartışmaya başlamışlardı, ben eve dönerken de bu fiillerine devam ediyorlardı.)

Ankara’da yaşarken her gün gitmekte olduğum (gittiğim) pastaneyi yıkıp yerine park yapmışlar.

Ankara’da yaşarken her gün yapmamakta olduğum bazı şeyleri artık yapar oldum.

3.1.2. Rusçada²⁰

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapıyorsa veya yapabilecek durumdaysa

¹⁹ Bu yapının olumsuz şekli seyrek kullanılır.

²⁰ Rusçadaki ortaçların tarihi gelişimi için bkz. Обнорский, 1953:194-21.

3.1.2.1. Ortaç eklerle elde edilmek isteniyorsa -вш-/-ш-, -ом-/-ем-, -им-, -ин-, -енн-/-ённ-, -т²¹ ekleriyle yapılır.

Genel olarak hem isimlerde hem de fiillerde cinsiyet olduğu için ortaç eklerinden sonra gelen ismin cinsiyetine göre cinsiyet ekleri getirilir. İsim erilse -ый/-ий²², isim dişil ise -ая, isim nötr ise -ое, -ее, isim çoğul eki almışsa -ые/-ие²³ ekleri getirilir. Tekillik çoğulluk bakımından da kendisinden sonraki isme uyum sağlar (Вартапетова, Кузина, Кузмина, Нурисламова, Окунева, Серебряная, Тихонова, Шакирова, 1987:263).

Fiil edilgen eki almamışsa bu durumda -вш-/-ш-;

Fiilin kökü ünlüyle biterse -вш- (писать→ писа→ писавш→ писавший, писавшая, писавшее, писавшие) şeklinde,

Fiilin kökü ünsüzle biterse -ш- (принести→ принес→ принесш→ принесший, принесшая, принесшее, принесшие) şeklinde olur²⁴.

Человек упал. Какой человек? упавший человек

Человек принес. Какой человек? принесший человек

Bazı fiiller eklerle ortaç yapılırsa da kullanılmamaktadır. Bunun yerine bağımsız kelimelerle yapılan şekli kullanılmaktadır.

Человек пришел. Какой человек? ~~пришедший~~ человек. человек который пришел

Master eki -сти olan fiiller ortaç yapılırken önce д, т, harfleri eklenir, sonra da ortaç yapılır. привести→приведший

Ortaç yapılacak fiilin kökünün sonunda -ну- eki varsa bu durumda ek düşürülerek veya düşürülmeden ortaç ekleri getirilebilir. Ancak yaygın kullanım bu ekin düşürülerek ortaç eklerinin getirilmesidir. повиснуть→повисший/повиснувший

Bazı fiiller istisnadır:

расти→росший

идти→шедший

выпасть→выпавший

упасть→упавший (Виноградова, 1987:208).

3.1.2.2. Ortaç yaran bağımsız kelimeler *который, которая, которое, которые* şeklindedir.

Tamlanan isim eril ise *который*, tamlanan isim dişil ise *которая*, tamlanan isim nötr ise *которое*, tamlanan isim çoğul eki almışsa *которые* şeklindedir (Yetimакман,

²¹ Rus dilci Аникина (1971:335) eklerle yapılan ortaçların sadece yazı dilinde, şiir gibi edebi dilde veya güldürü sanatında kullanıldığını belirtmektedir. Пушкин, Некрасов gibi ünlü Rus şairlerden örnekler vererek eklerle yapılan ortacın günlük kullanımının çok komik olacağını ileri sürmektedir. Bunun yerine bu araştırmada da belirtildiği üzere bağımsız kelimelerle ortaç yapılmasının daha uygun olacağını altını çizmektedir.

²² Ortaç eki -ш ise -ий şeklindedir.

²³ Ortaç eki -ш ise -ие şeklindedir.

²⁴ Ortaç olan fiilin kökü ünlüyle biterse ve şimdiki zaman ekiyle çekim yapılırken т, д harfleriyle biterse bu durumda ortaç -ш- eki olur. Bkz. Кузнецов, 1952:358.

2006:422). Tamlanacak olan isim çoğul eki almışsa ortaç yapan bağımsız kelime cinsiyet aranmaz. Bu bağımsız kelimelerden sonra gelen fiil geçmiş zaman eki, kişi ekleri ve cinsiyet ekleri alır.

Самолет летал. Какой самолет? самолет, который летал

Мама ушла. Какая мама? мама, которая ушла

Письмо пришло. Какое письмо? письмо, которое пришло

Люди ждали. Какие люди? люди, которые ждали

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapmıyorsa ya da yapabilecek durumda değilse ekler ve bağımsız kelimeler Türkçedeki gibi değişmez. Ancak eklerden ve bağımsız kelimelerden sonra veya gerekirse önce ad durum ekleri getirilir. Türkçede ortaç eklerinden sonra kişi ekleri getirildiği halde Rusçada ortaç eklerinden ve bağımsız kelimelerden sonra kişi ekleri getirilmez.

Врач, к которому я ходил вчера, сегодня не принимает.

Школа, в которой мы учились, построилась 10 лет назад.

Пригласи человека, с которым ты вчера разговаривала.

3.1.2.3. Özellikle konuşma dilinde zarflar ve zamirler de ortaç olarak kullanılmaktadır.

Сегодня поедем куда вчера ездили.

Кто читал эту книгу, пусть расскажет нам.

Я ненавижу мальчика, с кем ты вчера встречался. = Я ненавижу мальчика, с которым ты вчера встречался.

Мы очень даже хорошо помним, кто с тобой пошел в бассейн.

Место, куда ходил, очень хорошее.

Он сказал, что²⁵ вчера ходил туда, куда мы ходили.

Я говорю что я никуда не ходила.

Мы проверяем как он сделал работу.

Скажи мне, когда ты ходил к нам?

Он обиделся что я не выполнил свое обещание.

Fiiller genel olarak bitmiş ve bitmemiş fiiller olarak ikiye ayrılmaktadır. Hem bitmiş fiiller hem de bitmemiş fiiller ortaç olabilmektedir. *открывавший=her zaman açmış olan (açan), открывший=sadece bir defa açmış olan (açan)* (Залевская, 1971:334).

Bitmiş fiillerde sadece geçmiş zaman ortaç yapılmakta, şimdiki zaman gibi diğer zaman ortaçları yapılmamaktadır. Ortaç zaman zarfları ve bağımsız kelimeler yerine eklerle yapılacak ortaç yapılacak fiil hem bitmiş hem de bitmemiş fiillerden yapılabilir. Geçişli ve geçişsiz fiiller de bitmiş fiil ise sadece geçmiş zaman ortaç olmaktadır (Виноградова, 1987:207).

решавший=(geçmişte, her zaman ve şimdi) karar veren. Geçişli ve bitmemiş fiil.

решивший=karar vermiş olan (veren). Geçişli ve bitmiş fiil.

читавший=(geçmişte, her zaman ve şimdi) okuyan. Geçişli ve bitmemiş fiil.

²⁵ Bu kelimeyle yapılan her cümle ortaç değildir. Rusçada iyelik durumunda da kullanılır. Bu nedenle ana dili Rusça olanlar Türkçe öğrenirken bu konuda anadillerinden olumsuz aktarım yapmaktadırlar. *У меня рубашка такая же, что и у тебя.*

прочитавший=okumuş olan (okuyan). Geçişli ve bitmiş fiil.

прилетавший=(geçmişte, her zaman ve şimdi) uçan. Geçişsiz ve bitmemiş fiil.

прилетевший=uçmuş olan (uçan). Geçişsiz ve bitmiş fiil.

сидящий=(geçmişte, her zaman ve şimdi) oturan. Geçişsiz ve bitmemiş fiil.

хлынувший=akan (boşanan). Geçişsiz ve bitmemiş fiil.

3.1.2.4. Ortaç yapılması gereken fiil geçmiş zamanda belirli bir süre devam edip sonra bitmişse ve bu ortaç bağımsız kelimeler yerine ekle yapılmak isteniyorsa bu durumda ortaç yapılacak fiil bitmemiş bir fiil olmak zorundadır.

Спеша с добычей домой, я увидел возле дороги пахавшего мужика (Тургенев).

Diğer taraftan şimdiki zaman ekiyle yapılmış olan ortaç da duruma göre geçmiş zaman anlamı verebilmektedir. Buradaki şimdiki zaman geçmişteki şimdiki zamandır. Yani geçmişte devam eden olaydan bahsedilmektedir. Cümlelerin söylendiği sırada ortaç yapılan fiil henüz tamamlanmamıştır. Hâlâ devam etmektedir.

Я видел мальчика, кушающего яблоко=Elma yiyen (yemekte olan) çocuğu gördüm. Burada “yeme” işi şu anda değil, geçmişte olmuştur. Bu kullanımıyla Türkçedeki -an/-en ekiyle yapılan ortaca benzemektedir. “yeme” fiili henüz bitmemiştir. Cümlelerin söylendiği anda “yeme” fiili devam ediyordu (Виноградова, 1987:212).

3.2. Ortaç Yapılacak Fiil Şimdiki²⁶ ve Geniş Zamanda²⁷ Oluyorsa (Geniş Zaman Ortacı) Ortaç Yapma Yollarına İlişkin Bulgular

3.2.1. Türkçede

Ortaç yapılan fiilin olumlu veya olumsuz durumda olmasına ve fiili tamlanan ismin yapıp yapmadığına göre ekler farklılık gösterir.

²⁶ Şimdiki zaman ekleriyle ortaçlar benzetme ulaçlarında olduğu gibi seyrek olarak kullanılır.

Bahar geliyormuş gibi yapıyor, ancak soğuğa dayanamıyor.

²⁷ Geniş zaman ekleriyle (-r, -ır, -ir, -ur, -ür, -maz, -mez) yapılan ortaçlar bulunmaktadır.

Bana edebe sığmaz sözler sarf etmişti.

Bu ortaçlarla yapılan fiiller bazı istisnalar hariç kendilerinden sonra gelen isim olmadan kullanılamaz. Dolayısıyla bu tür ortaçlar, ortaç olma özelliğini geçip sıfat tamlaması olarak yeni bir isim oluşturur. *akar su, görür göz, çıkmaz sokak, koşar adım, bulunmaz mal, güler yüz, çıkar yol, koşar adım, yazar kasa, tükenmez kalem, döner kebab, yanmaz kumaş, çalar saat, bulunmaz Bursa kumaşı, bilir kişi* vs. (Koç, 1996: 391; Hengirmen, 1995: 252).

Rahmetli babam güler yüzlü bir insan olduğu için herkes tarafından sevilir sayılır.

Çanakkale Savaşı'nda askerlerimiz akla sığmaz kahramanlıklar göstermişti.

Sabahtan beri çöplükte çöp karıştırmasına rağmen işe yarar bir şey bulamadı.

Geniş zaman ekleriyle yapılan bazı ortaçlar artık ortaç olma özelliğini yitirmiştir. Yepyeni bir isim, terim olmuştur. Bu nedenle de yeni bir isme sıfat olamaz. *kesmek*→*keser*, *gelmek*→*gelir*, *gitmek*→*gider*, *biçmek*, *dövmek*→*biçerdöver*, *tutmak*→*tutar*, *okuyazar*, *vurdum duymaz*, *yazmak*→*yazar* (Burada yazar kasa dediğimizde sıfat görevindedir. *Kitap yazar kişi* anlamında kullanılırken “*Bu kitabın yazarı kimdir?*” dendiğinde ise sıfat olmayıp diğer soyut ve somut isimler gibi isim görevindedir.)

Bazı özel adlar ve soyadlar geniş zaman ekiyle ortaç yapılmış haldedir. *Solmaz, Kormaz, Dönmez, Yılmaz*, (Şahin; Doğan; Gökdağ; Çelik; Özdemir, 2002:109; Korkmaz, 1994:53). Günlük konuşmalarda kalıplaşmış olan bu ortaçlar sözlüksel ortaç haline dönüşmüştür (Özel, 2010:98).

-an/-en (olumlu), -mayan/-meyen (olumsuz) -dık/-dik/-duk/-dük/-tık/-tik/-tuk/-tük (olumlu), -madık/-medik (olumsuz), -makta/-mekte olan (olumlu), -mamakta/-memekte olan, -makta/-mekte olduk+kişi ekleri(olumlu), -mamakta/-memekte olduk+kişi ekleri(olumsuz) , ekleriyle ortaç yapılır.

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapıyorsa, yapabilecek durumdaysa ortaç ekleri -an/-en (olumlu), -mayan/-meyen (olumsuz) şeklindedir.

Adam her gün (şimdi) bize geliyor. Hangi adam? her zaman (şimdi) bize gelen adam
Çocuk denizde hiçbir zaman yüzmüyor. Hangi çocuk? hiçbir zaman denizde yüzmeyen çocuk

Adam her gün (şu anda) buradadır. Hangi adam? her gün (şu anda) burada²⁸ olan adam

Adam her gün burada bulunmuyor (değil). Hangi adam? her gün burada olmayan adam

Adam şu anda benimle konuşmakta. Hangi adam? şu anda benimle konuşmakta olan (konuşan) adam

Arkadaşım son günlerde benimle konuşmamakta. Hangi arkadaşım? son günlerde benimle konuşmamakta olan (konuşmayan) arkadaşım

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapmıyorsa, yapabilecek durumda değilse ortaç ekleri -dık/-dik/-duk/-dük/-tık/-tik/-tuk/-tük (olumlu), -madık/-medik şeklindedir. Genelde bu ortaç eklerinden sonra kişi ekleri getirilir.

Her gün bir eve gidiyorum. Hangi ev? her gün gittiğim ev
Bir arkadaşım var. Ben ona asla kızmıyorum. Hangi arkadaşım? asla kızmadığım arkadaşım

Şu anda bir kitap okuyorum. Hangi kitap? şu anda okuduğum kitap
Bir gazete var. Ben o gazeteyi hiçbir zaman okumam. Hangi gazete? hiçbir zaman okumadığım gazete

Her sabah bir yere gidiyorum. Hangi yer? her sabah gittiğim yer

Ortaç ekiyle sıfat tamlaması yapılan isim genel bir kavram ifade ediyorsa kişi eki getirilmez.

²⁸ Yer ve aitlik bildiren ifadeler Türkçede bazen ortaç yerine "ki" iyelik ekiyle anlatılabilir. *burada olan adam=buradaki adam*. Hatta bazen ortaç eki kullanmak doğru değildir. *Yerde olan şişeyi kaldır.*=*Yerdeki şişeyi kaldır*. Bu durumdaki ortaçlarda bazen "olmak" yardımcı fiili yerine "bulunmak" fiili de kullanılabilir. *yerde bulunan şişe=yerdeki şişe*. Ortacın anlamına vurgu yapılmak istenirse "olmak" yardımcı fiili ile ortaç yapılır.

A- *Şişeyi kaldırır mısın?*

B- *Kaldırdım ya.*

A- *Onu değil.*

B- *Hangisini peki?*

A- *Yerdekini?*

B- *Yerde olanı mı? Öyle desene. Şişenin yere düştüğünü görmemiştin.*

Zamirlerle ortaçlar yapılırken de ortaç vurgulanmak isteniyorsa "olmak" fiiliyle ortaç yapılır. Diğer durumlarda ise aitlik bildiren "ki" iyelik eki kullanılır. *Bendeki kitabı okuyup bitirdim. Bende olan kitabı okuyup bitirdim, şimdi sendekini okumak istiyorum.*

tanıdık adam (olumlu) / *tanımadık adam* (olumsuz)

bildik yer (olumlu) / *bilmedik yer* (olumsuz)

Ortaç yapılan fiilin şimdi yapıldığı konusunda bir kesinlik kazandırmak veya anlamı pekiştirilmek isteniyorsa bu durum -makta/-mekte olan (olumlu), -mamakta/-memekte olan, -makta/-mekte olduk+kişi ekleri(olumlu), -mamakta/-memekte olduk+kişi ekleri(olumsuz), ekleriyle ortaç yapılır. “*Ocakta kaynamakta olan çorbadan çorba koydu Mehmed’in önüne.*” (Kemal, 2005:27).

Ortaç yapılan fiilin anlamı gelecek zaman olduğu zaman farklı bir ekle ortaç yapılması gerekirken bazen şimdiki ve geniş zaman anlamındaki ortaç ekleri de kullanılır.

Bir arkadaşım yarın buraya gelecek. O arkadaşım benim en samimi arkadaşımdır. Hangi arkadaşım? yarın buraya gelen²⁹ arkadaşım

Yarın İstanbul’da bir müzeye gideceksin. Orası nerede? Hangi müze? İstanbul’da yarın gittiğin müze

3.2.2. Rusçada

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapıyorsa, yapabilecek durumdaysa farklı yollarla ortaç yapılabilir. Bunlar da şunlardır:

3.2.2.1. Ortaç ek aracılığıyla elde edilmek isteniyorsa -ущ-/-ющ-, -ащ-/-ящ- ekleriyle yapılır.

Genel olarak isimlerde cinsiyet bulunmaktadır. Fiil çekimleri de isimlerin cinsiyetine göre gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle ortaç eklerinden sonra, tamlanan isim olan ve ortaçtan sonra gelen ismin cinsiyetine göre cinsiyet ekleri getirilir. İsim erilse -ий, dişil ise -ая, nötr ise -ее, çoğul eki almışsa -ие ekleri getirilir. Tekillik çoğulluk bakımından da kendisinden sonraki isme uyum sağlar (Шелякин, 2000:176).

Fiil edilgen eki almamışsa önce şimdiki zaman çekimi üçüncü çoğul halindeki kişi eki olmayan şekline getirilir. Fiil birinci tip fiil çekimindeyse³⁰ ortaç eki -ущ-³¹/-ющ-, ikinci tip fiil çekimindeyse -ащ-/-ящ- olur.

²⁹ Türkçede şimdiki zaman ve geniş zaman bazen zaman kaymasına uğrayarak gelecek zaman anlamında da kullanılmaktadır. *Yarın İstanbul’a gidiyorum=gideceğim=belki giderim.* Bu nedenle şimdiki ve geniş zaman için kullanılan ortaç ekleri bazen gelecek zaman için kullanılan ortacın (gelecek zaman ortacı) yerine kullanılabilir. *Yarın buraya gelen (gelecek, gelecek olan) arkadaşım benim en samimi arkadaşımdır.*

Burada ortaç yapılacak olan fiil gelecek zamanda olacağı için “*gelecek arkadaşım*” şeklinde olması gerekirken “*gelen arkadaşım*” şeklindeki kullanım da doğrudur. Burada ayrıca bazen “*gelecek olan*” şeklinde kullanımı da söz konusudur.

³⁰ Rusçada şimdiki zaman fiil çekimleri iki grupta toplanmaktadır. II. gruptaki fiiller mastar ekleri -ить, (брить, стелить istisnadır) fiillerdir. Ayrıca bazı fiiller de mastar ekleri farklı olmasına rağmen istisna olarak bu gruba dahildir. *видеть, смотреть, зависеть, ненавидеть, терпеть, вертеть, обидеть, гнать, держать, дышать, слышать*). II. gruptaki ve bu istisna fiiller dışındaki bütün fiiller ise I. gruptadır Глазунова, 2000:35.

³¹ -ущ-, -ащ- ekiyle ortaç yapılması aslında eski Slavyan dillerinde sık kullanılmaktaydı. Yine eski Slavyan dillerinde -уч-, -ач- ekleri de ortaç yapan eklerdendi. Nitekim günümüz Rusçasında bu eklerle ortaç

Şimdiki zaman ekleri sadece bitmemiş fiillere getirilir. Buradan da anlaşılıyor ki şimdiki zaman ve geniş zaman ortaç ekleri sadece bitmemiş fiillere getirilebilmektedir. Bitmiş fiillerin şimdiki zaman çekimleri olmadığı için bu fiillere getirilemez (Аникина, 1971:311-312).

Ortaç yapılacak fiilin kökünün son ünsüz harfi sertse ve şimdiki zaman çekimi birinci grup fiillerden ise -ущ- eki getirilir. *писать*→*пишущий, пишущая, пишущее, пишущие*

Ortaç yapılacak fiilin kökünün son ünsüz harfi yumuşaksa ve şimdiki zaman çekimi birinci grup fiillerden ise -ющ- eki getirilir. *рисовать*→*рисующий, рисующая, рисующее, рисующие*

Ortaç yapılacak fiilin kökünün son ünsüz harfi sertse ve şimdiki zaman çekimi ikinci grup fiillerden ise -ащ- eki getirilir. *кричать*→*кричащий, кричащая, кричащее, кричащие*

Ortaç yapılacak fiilin kökünün son ünsüz harfi yumuşaksa ve şimdiki zaman çekimi ikinci grup fiillerden ise -ящ- getirilir. *говорить*→*говорящий, говорящая, говорящее, говорящие* (Виноградова, 1987:208)

Bazı fiiller hangi şimdiki zaman fiil çekim tipi grubunda olursa olsun aynı anlamda iki farklı ekle ortaç yapılmaktadır.³² *двигать*→*движущий=двигающий*

Geçişli bitmemiş fiiller ve geçişsiz bitmemiş fiiller de şimdiki zaman ve geniş zaman ortacı olabilmektedir.

решать→(geçişli fiil) *решающий, решающая, решающее, решающие*

решить → (geçişli fiil) *bitmiş fiiden şimdiki zaman ve geniş zaman ortacı yapılamaz.*

прилетать→(geçişsiz fiil) *прилетающий, прилетающая, прилетающее, прилетающие*

прилететь→(geçişsiz fiil) *bitmiş fiilden şimdiki zaman ve geniş zaman ortacı yapılamaz.*

3.2.2.2. Ortaç yapan bağımsız kelimeler *который, которая, которое, которые* şeklindedir. Tamlanan isim eril ise *который*, dişil ise *которая*, nötr ise *которое*, çoğul eki almışsa *которые* şeklindedir (Yetimakman, 2006:422). Tamlanacak olan isim çoğul eki almışsa ortaç yapan bağımsız kelimedede cinsiyet aranmaz. Bu bağımsız kelimelerden sonra gelen fiil *şimdiki zaman eki*, kişi ekleri ve cinsiyet ekleri alır.

Самолет летает. Какой самолет? самолет, который летает

Пальто висит. Какое пальто? пальто, которое висит

Дети играют. Какие дети? дети, которые играют

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapmıyorsa veya yapabilecek durumda değilse ekler ve bağımsız kelimeler Türkçedeki gibi değişmez. Ancak eklerden ve bağımsız kelimelerden sonra veya gerekirse önce ad durum ekleri getirilir. Türkçede ortaç eklerinden sonra kişi ekleri getirildiği halde Rusçada ortaç eklerinden ve bağımsız kelimelerden sonra kişi ekleri getirilmez.

olmuş, ancak sadece sıfat olarak kullanılan kelimeler bulunmaktadır. *жгучий, лежащий* Кузнецов, 1952: 358.

³² Bu fiillerin listesi için bkz. Шелякин М. А. 2000:176.

Врач, к которому я часто хожу, сегодня не принимает.

Школа, в которой мы учимся, построилась 10 лет назад.

Пригласи человека с которым ты всегда разговариваешь.

3.2.2.3. Özellikle konuşma dilinde zaman zarfları ve zamirler de ortaç olarak kullanılmaktadır.

Сегодня поедем куда всегда ездим.

Кто прочтет эту книгу пусть расскажет нам³³.

Я ненавижу мальчика, с кем ты встречаешься. = Я ненавижу мальчика, с которым ты сегодня встретишься.

Мы очень даже хорошо помним, кто с тобой пойдет в бассейн.

Место, куда ходишь, очень хорошее.

Говорят что ты сейчас идешь к нам.

3.2.2. Ortaç Yapılacak Fiil Gelecek Zamanda Oluyorsa Ortaç Yapma Yollarına İlişkin Bulgular

3.3.1. Türkçede

Ortaç yapılan fiilin olumlu veya olumsuz durumda olmasına ve fiili tamlanan ismin yapıp yapmadığına göre ekler farklılık gösterir.

–acak/-ecek (olumlu), -mayacak/-meyecek (olumsuz), –acak/-ecek+kişi (olumlu), -mayacak/-meyecek+kişi (olumsuz), –acak/-ecek olan (olumlu), -mayacak/-meyecek olan (olumsuz), –acak/-ecek olduk+kişi (olumlu), -mayacak/-meyecek olduk+kişi (olumsuz)³⁴ ekleriyle ortaç yapılı.

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapıyorsa veya yapabilecek durumdaysa ortaç ekleri –acak/-ecek (olumlu), -mayacak/-meyecek (olumsuz), –acak/-ecek olan³⁵ (olumlu), -mayacak/-meyecek olan (olumsuz), şeklindedir.

Adam biraz sonra bize gelecek. Hangi adam? biraz sonra bize gelecek adam

Kadın yemek yemeyecek. Hangi kadın? yemek yemeyecek kadın

³³ Ana dili Rusça olan ve Türkçe öğrenen birisi bu cümleyi Türkçeye “Kim bu kitabı okursa bize anlatsın.” şeklinde çevirecektir. Nitekim Türkçe cümleler kurarken de ana dilinden bu tip olumsuz aktarımlar yapmaktadır.

³⁴ Gelecek zaman ekiyle yapılan ortaçlar bazen ortaç olmaktan çıkıp isimleşirler. *yakacak, içecek, yiyecek, gelecek* (Güneri, 2001:62).

Gelecek zaman ekleriyle yapılan ortaçlar bazen “için, gerek” anlamı da verir.

Akacak kan damarda durmaz.

Sana söyleyecek söz bulamıyorum.

³⁵ -acak/-mayacak olan/olduk+kişi şeklindeki kullanım anlamı vurgulamak içindir.

A: *Çocuğu tanıyor musun?*

B: *Hayır, hangi çocuktan bahsediyorsun?*

A: *Az sonra sahnede şarkı söyleyecek çocuğu.*

B: *Az sonra sahnede şarkı söyleyecek olan çocuğu mu?*

A: *Evet.*

Ortaçtan sonraki tamlanan isim kendisine sıfat olan ve ortaç eki getirilen fiili yapmıyorsa veya yapabilecek durumda değilse ortaç ekleri –acak/-ecek+kişi (olumlu), -mayacak/-meyecek+kişi (olumsuz), -mayacak/-meyecek (olumsuz), –acak/-ecek olduk+kişi (olumlu), -mayacak/-meyecek olduk+kişi (olumsuz) şeklindedir.³⁶ Bu ortaç eklerinden sonra genellikle kişi ekleri getirilir.

Ben bir kızla evleneceğim. O kız çok zeki olmalı? Hangi kız? evleneceğim (evlenecek olduğum) kız

Yarın bu saatlerde bir yere ulaşmış olacağım. Orasını daha önce de defalarca görmüştüm. Nereyi? yarın bu saatlerde ulaşmış olacağım yeri

Haftaya bugün evimde oturup dinleniyor olacağım. Orayı çok özledim. Nereyi? haftaya bugün dinleniyor (dinlenmekte) olacağım evimi

Gelecek zaman ortacı bazen “için³⁷” anlamında kullanılır. Bu durumda kişi ekleri kullanılmaz. Türkçe öğrenen ana dili Rusça olanlar bu durumda zorluk çekmekte ve sıkça gelecek zaman ortacından sonra kişi eki koymaktadırlar.

Evde yiyeceğim yemek yok. Evde yiyecek yemek yok.

Bu konuda öyle derin derin düşüneceğim bir durum yok. Kararını ver artık.= Bu konuda öyle derin derin düşünecek bir durum yok. Kararını ver artık.

Gelecek zaman ortacı bazen “yerine, tercih etmek” anlamında kullanılmaktadır.

Dolmuşta yanlışlıkla bir önceki durakta ineceğime bir sonraki durakta inmişim.

Yemeğe tuz atacağına şeker atmış.

3.3.2. Rusçada

Gelecek zaman ortaç eki bulunmamaktadır. Bu nedenle gelecek zaman ortacı bağımsız kelimeler, zaman zarfları ve zamirlerle yapılabilmektedir.

3.3.2.1. Bağımsız kelimeler *который, которая, которое, которые* şeklindedir. Tamlanan isim eril ise *который*, dişil ise *которая*, nötr ise *которое*, çoğul eki almışsa *которые* şeklindedir. Tamlanacak olan isim çoğul eki almışsa ortaç yapan bağımsız kelime de cinsiyet aranmaz. Bağımsız kelimelerden sonra gelen fiil *gelecek zaman*³⁸

³⁶ Bu ortaçlar Türkçede dolaylı anlatımda da kullanılır. Fiil gelecek zamanda olmuşsa aynı ortaç ekleri ve kişi ekleri kullanılır. Bu kullanım ana dili Rusça olanların Türkçe öğrenirken ortaçlarla karıştırdıkları durumdur. Özellikle kişi ekinden sonra belirtme durumu ekini ihmal etmektedirler.

Arkadaşım “Yarın babama yardım edeceğim.” diyor.

Arkadaşım yarın babasına yardım edeceğini söylüyor.

Türkçedeki bazı zaman ulaçları da yapı itibariyle ortaç eklerinden elde edilir.

Ben eve geleceğim. O zaman sen uyuyor olacaksın. Ne zaman? ben eve geleceğim (Burada “geldiğim zaman” şeklinde de kullanılabilir.), *ben eve geldiğimde* (Burada ise “geleceğimde” şeklinde söylemek yanlıştır. Ana dili Rusça olanların Türkçe öğrenirken sıklıkla yaptıkları yanlışlardandır.)

Türkçedeki bazı sebep ulaçları da yapı itibariyle ortaç eklerinden elde edilir.

Bu işimi yapmayacağız. Bunun için size dargım. Ne için? bu işimi yapmayacağımız (Burada “yapmadığımız” şeklinde söylenirse yanlış olur.) *için, yapmayacağımızdan dolayı, yapmayacağımızdan ötürü* (Koşucu, 2007:6-63).

³⁷ Bazı durumlarda kişi ekleri eklense de eklenmese de olur. *Senin daha yaşayacağım günler var.=Senin daha yaşayacak günlerin var.* Bazen gelecek zaman ortacı düşürülerek kullanılır. *Sana soracak bir sorum var.=Sana bir sorum var.* (Burada “soracak” ortacı eksiltmiştir.)

³⁸ Rusçada gelecek zaman bitmiş fiille ve bitmemiş fiille olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Çatı ekleri alan fiillerle de gelecek zaman ortacı yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Шелякин, 2000:161, 168-173.

formunda kullanılır, ayrıca cinsiyet ekleri almaz. Ortaç yapılan fiilin cinsiyetini bağımsız fiile getirilen cinsiyet ekleri belirler.

Человек, который напишет тебе письмо, мой сосед.

Человек, который будет писать тебе письмо, мой сосед.

3.3.2.2. Özellikle konuşma dilinde zaman zarfları ve zamirler de gelecek zaman ortaçı olarak kullanılmaktadır.

Я не знаю куда ты поедешь.

Он позвонит нам из места куда доедет.

Не забудь сообщить нам когда доедешь дотуда.

Каждый из нас должен решить кем он хочет стать в будущем.

3.3. İsim ve Sıfatların Türkçe ve Rusçada Ortaç Olma Durumlarına İlişkin Bulgular

İsim ve sıfatlar hem Rusçada hem de Türkçede ortaç olabilir. Burada karıştırılmaması gereken durum ortaçların isim ve sıfat şeklinde kullanılması değil, isim ve sıfatların ortaç olarak kullanılmasıdır. “çok konuşan siyasetçi” dendiğinde ortaç eki sıfat görevinde kullanılmıştır. “Çok konuşanı hiç sevmem.” dendiğinde ortaç, isim olarak kullanılmıştır³⁹. Oysa burada söz konusu olan isim ve sıfatların ortaç olarak kullanılmasıdır.

3.4.1. Türkçede

Ortaç yapılacak ismin veya sıfatın⁴⁰ anlamı geçmiş, geniş ve şimdiki zaman ise isim ve sıfattan sonra “*olmak*” yardımcı fiili getirilir. Daha sonra bu yardımcı fiile ortaç ekleri getirilir:

Ortaç yapılacak isimle sıfatın anlamı geçmiş zaman ve isimden ortaç yapılan fiili ortaç yapılan fiil yapıyorsa “-an (olumlu), -mayan (olumsuz), -muş⁴¹(olumlu), -mamış (olumsuz)” ekleri getirilir.

Geçen yıl doktor olan kardeşim bu yıl görevinden ayrıldı.

Biraz önce burada olmayan insanların birçoğunun geldiğini görüyorum.

Dün pazarda elli lira olan domates bugün altmış lira olmuş.

Dün hasta olan başbakan bugün iyileşti.

Dün derste olmayan Ayşe bugün derse geldi.

Doktor olan kardeşim Ankara’da yaşıyor.

Hayatında hiç hasta olmamış olan insan var mıdır?

Ortaç yapılacak isimle sıfatın anlamı geçmiş zaman ve isimden ortaç yapılan fiili ortaç yapılan fiil yapmıyorsa “-duk+kişi (olumlu), -madık+kişi (olumsuz), -muş⁴²(olumlu), -mamış (olumsuz)” ekleri getirilir.

³⁹ Konuyla ilgili olarak bu çalışmanın “Ortaçların Cümle İçindeki Fonksiyonları” başlığına bakınız.

⁴⁰ Sıfatlar da isim grubuna girmektedir.

⁴¹ Belirsiz geçmiş zaman ekiyle ortaç yapılacaksa ayrıca “*olmak*” yardımcı fiili getirilir. *Dün hasta olmuş olan insan bugün ayaktaymış. Sonbaharda sapsarı olmuş olan yapraklar doğaya farklı bir güzellik katıyor.*

⁴² Belirsiz geçmiş zaman ekiyle ortaç yapılacaksa ayrıca ikinci bir “*olmak*” yardımcı fiili getirilir. *Dün hasta olmuş olduğumu duyan arkadaşım ziyaretime gelecekti. Sonbaharda yaprakların sapsarı olmuş olduğunu hiç bu kadar yakından fark etmemiştim.*

Hasan, aramın çok iyi olduğu bir arkadaşımıdır.

Kreş, bazı çocukların ilk öğretim gördüğü bir eğitim kurumu sayılır.

İlkbahar, kimilerinin en çok sevdiği bir mevsim olmasına rağmen alerjisi olanlar için çekilmez bir mevsimdir.

var x yok kelimeleriyle Türkçede ortaç yapılmaz. Bunun yerine “*olmak*” yardımcı fiili getirilir. Türkçe öğrenen ana dili Rusça olanların sıklıkla karıştırdıkları durumlardandır.

Çantada kitap var. Hangi kitap? çantada olan kitap

Biraz önce burada bir kalem vardı. O kalem nerede biliyor musun? Hangi kalem? biraz önce burada olan kalem

Dün akşam partide bazı insanlar yoktu. O insanların partide olmamalarına üzüldüm. Hangi insanların? dün akşam partide olmayan insanların

3.4.2. Rusçada

İsim ve sıfatlar ekler yerine bağımsız kelimelerle veya zaman ve yer zarflarıyla ortaç olabilir.

3.4.2.1. Bağımsız kelimelerle ortaç yapılmak isteniyorsa:

Ortaç yapılacak ismin anlamı hangi zaman ise bağımsız kelimedenden sonra o zaman ekleri ve cinsiyet ekleri getirilir. Geçmiş ve gelecek zaman için “*быть*” yardımcı fiili çekimli halde getirilir.

В сумочке есть книга. Какая книга? книга, которая (находится, лежит, и.т.д.) в сумочке

В сумочке была книга. Какая книга? книга, которая была в сумочке

В сумочке будет книга. Какая книга? книга, которая будет в сумочке

Я чувствую, что ты обижена.

3.4.2.2. Zaman ve yer zarflarıyla ortaç yapılmak istenirse

Ortaç yapılacak ismin anlamı hangi zaman ise zaman ve yer zarflarından sonra o zaman ekleri ve cinsiyet ekleri getirilir.

Я живу в доме. Этот дом очень большой. Какой дом? дом, где я живу

Я жил в доме. Этот дом очень большой. Какой дом? дом, где я жил

Я буду жить в доме. Этот дом очень большой. Какой дом? дом, где я буду жить

3.4. Türkçe ve Rusçadaki Ortaçların Fiil Çatılarıyla Kullanıma İlişkin Bulgular

3.5.1. Edilgen Çatı

Edilgen çatı öznesi açıkça belli olmayan durumlarda kullanılır. Bu özne bazen Türkçede “*tarafından*” kelimesiyle, Rusçada⁴³ ise fiilin sonuna getirilen -ом/-ем-, -им-, -нн-, -енн-, -ённ-, -т-” gibi eklerle birlikte yapılır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiiller edilgen olabilir. Şimdiki zaman ve geçmiş zaman edilgen ortaç ekleri farklıdır. Gelecek zaman edilgen ortaç eki bulunmamaktadır. Bunun yerine bağımsız kelimelerle edilgen ortaç yapılmaktadır.

Türkçenin yapısı gereği edilgen haline dönüştürülen bir fiile, kendisinden sonraki ismin o fiili yapıp yapmamasına ve fiilin anlamının hangi zamanda olduğuna

⁴³ Rusçadaki edilgen çatı konusu için bkz. Шелякин, 2000:168-174; Милославский, 1981:320; Анкикна, 1971: 328-331; Кузнецов, 1952:333-345; Янко-Триницкая, 1962:130.

bakılarak ortaç ekleri getirilir. Belirtme durumu eki gerektiren fiiller edilgen oldukları zaman belirtme durumu eki gerektirmezler. Edilgen ekleri “-n/-ın, -in, -un, -ün/-ıl, -il, -ul, -ül⁴⁴” şeklindedir.

Ben bir kitap okudum. Kitap okundu. (benim tarafımdan)

Я читал эту книгу. Эта книга прочитана мной.

Ahmet bu kitabı okudu. Bu kitap okundu. (Ahmet tarafından)

Ахмед читал эту книгу. Эта книга прочитана Ахмедом.

Ben bir kitap okuyorum. Kitap okunuyor. (benim tarafımdan)

Я читаю эту книгу. Эта книга читается мной.

Ahmet bir kitap okuyor. Kitap okunuyor. (Ahmet tarafından)

Ахмед читает эту книгу. Эта книга читается Ахмедом.

Ben bir kitap okuyacağım. Kitap okunacak. (benim tarafımdan)

Эта книга будет прочитана мной.

Ahmet bir kitap okuyacak. Kitap okunacak. (Ahmet tarafından)

Ахмед прочтёт эту книгу. Эта книга будет прочитана Ахмедом

3.5.1.1. Geçmiş Zaman Ortacı Edilgen Fiille Kullanımı

3.5.1.1.1. Türkçede

Ortaç yapılan fiilin anlamı gelecek zaman değilse ve ortaç yapılan fiil kişi eki almazsa ortaç eki –an, –en şeklinde olur.

Dün bir şiir okundu. Ben o şiiri çok beğendim. Hangi şiiri? Dün okunan şiiri çok beğendim.

Bize sütçü tarafından her gün taze süt getirilir. Ben o sütü içerim. Hangi sütü? Her gün bize sütçü tarafından getirilen taze⁴⁵ sütü içerim.

Ortaç yapılan fiilin anlamı gelecek zaman değilse ve ortaç yapılan fiil kişi eki alırsa ortaç eki –dık+kişi, –dik+kişi –duk+kişi, –dük+kişi⁴⁶ şeklinde olur.

⁴⁴ Fiilin kökü ünlü bir harfle biterse “-n-” eki getirilir. *Kitap okunuyor.*

Fiilin kökü “l” harfiyle biterse “-ın, -in, -un, -ün” ekleri getirilir. *Konu yazıldı.*

Fiilin kökü “l” harfinden başka herhangi bir ünsüz harfle biterse “-ıl, -il, -ul, -ül” ekleri getirilir. *Otobüse binerken sıraya geçilmesi gerek.*

⁴⁵ İsmi niteleyen gerçek bir sıfat varsa ortaç ekiyle yapılan geçici sıfat gerçek sıfattan önce gelir. Yani gerçek sıfat her zaman isme en yakın olmak zorundadır. Çünkü Türkçede vurgulanmak istenen ifade yüklem veya ismin hemen önüne getirilir. Burada da “taze” sıfatı kalıcı bir sıfattır. “getirilen” ortacı ise geçici bir sıfattır. Asıl olan ise kalıcılıktır. Bu nedenle ismin hemen önüne getirilmiştir.

⁴⁶ Bazı bağlaçlar da buradaki edilgen ortaç ekinden yapılmaktadır. *Aynur kursa yazıldığı halde devam etmiyor. Sana o kadar iyilik edildiği halde sen kimseye yardım etmiyorsun.*

Eskiden sen her gün bir kreşe gönderilirdin. O kreş hâlâ faalmış. Hangi kreş? Senin eskiden gönderildiğin kreş faalmış.

Mahkemede çeşitli davalar görülüyor. Benim babam o mahkemede hâkimdir. Hangi mahkemede? Benim babam her gün çeşitli davaların görüldüğü mahkemede hâkimdir.

Bir ağaçta senin adın yazılıyor. O ağaç kurumuş. Hangi ağaç? Senin adının yazıldığı⁴⁷ ağaç kurumuş.

3.5.1.1.2. Rusçada

3.5.1.1.2.1. Edilgen ortaç ekler aracılığıyla yapılmak isteniyorsa -нн-, -енн-, -ённ-, -т-, ekleriyle yapılır. Daha sonra bu eklerin üzerine cinsiyet ekleri getirilir.

Edilgen çatının ortaç ekleri genelde geçişli⁴⁸ fiillere getirilir. Eklerle yapılan edilgen ortaçlar genelde yazı dilinde kullanılır⁴⁹.

Geçmiş zaman edilgen ortaç ekleri sadece bitmiş fiillere getirilir⁵⁰. Geçmiş zaman edilgen ortaç ekleri şunlardır: -нн-, -енн-, -ённ-, -т-,

Fiilin kökünün son harfi -а/-я ise geçmiş zaman edilgen ortaç eki -нн- şeklindedir.

написать→написанный Письмо, написанное Анной, лежит в кармане.

прочитать→прочитанный Прочитанная газета, которая была здесь, исчезла

Fiilin kökünün son harfi -и⁵¹/-е ise geçmiş zaman edilgen ortaç eki -енн- şeklindedir.

обидеть→обиженный Девочка, обиженная, сидит у себя в комнате.

Fiilin kökünün son harfi -ну/-о ise geçmiş zaman edilgen ortaç eki -т- şeklindedir.

тронуть→тронутый Тема, затронутая тобой, очень важная.

Ваза, тронутая тобой, разбилась.

Fiilin kökünün son harfi ünlüyle⁵² bitiyorsa geçmiş zaman edilgen ortaç eki -т- şeklindedir.

обуть→обутый Мальчик, обутый мамой, стоит на пороге.

Fiil şimdiki zaman çekimi yapılırken kökünde değişiklik olursa ve son harfi -т, -д harflerine dönüşürse belirli geçmiş zaman edilgen ortaç eki -енн- şeklinde olur.

украсть→украдут→украденный Стол, украденный Нухатом, стоит во дворе.

⁴⁷ Burada "yazıldığı" şeklindeki kullanım yerine "yazılı olduğu" şeklindeki kullanım daha doğrudur.

⁴⁸ *руководить(кем? чем?)→руководимый, управлять(кем? чем?)→управляемый* fiillerinde görüldüğü üzere bazen geçişsiz fiiller de edilgen ortaç olabilir. *гнать, беречь, быть, кормить*

⁴⁹ Eski Rusçada eklerle yapılan edilgen ortaçlar daha sık kullanılmaktaydı. Bu konudaki tarihi geçmişe bkz. Кузнецов, 1952:356-360.

⁵⁰ *разглядеть, облететь, пробежать, затмить, доконать, застать, миновать, подождать, толкнуть, лизнуть, мазнуть* fiillerinde olduğu gibi her fiil belirli geçmiş zaman edilgen ortaç almaz. Шелякин, 2000:178

⁵¹ Fiilin son ünlü harfi и ise bu harf düşer. *выполнить→выполненный* Bazı fiiller ise son harfleri и olduğu halde istisna olarak -т- ekiyle edilgen ortaç yapılabilir. *сшить→сшитый, вымыты→вымытый* (Окунова, 1987:268).

⁵² Şu fiiller istisnadır: *знать, гнать, дать, звать, брать*

Fiilin mastar eki -ч, -ж harfleri ise belirli geçmiş zaman edilgen ortaç eki -ённ- şeklinde olur.

испечь→испечённый Хлеб, испечённый бабушкой, очень вкусный (Шелякин, 2000:176-178; Милославский, 1981:320-325).

Bazı fiiller –ся ekleriyle edilgen yapılabilir. Geçmiş zaman edilgen eki fiil ortaç yapıldıktan sonra eklenir.

помириться→помирившиеся Помирившиеся братья, обняли друг друга.

дом, строящийся плотниками

дом, строившийся плотниками

пейзаж, рисовавшийся художником (Виноградова, 1987:204-205).

3.5.1.1.2.2. Bağımsız kelimelerle edilgen ortaç yapılırken bağımsız kelimelerden sonra fiil edilgen durumunda getirilir. Ancak bu durumda fiil bitmiş bir fiil olmak zorundadır.

Книга, которая прочитана студентом, лежит на столе.

Стол, который сделан плотником, мне понравился.

Письма, доставленные почтальоном, нас обрадовали.

3.5.1.1.2.3. Zarflar ve zamirlerle edilgen ortaç yapılabilir.

Вчера ездили, туда, где новый дом построился⁵³.

Я говорю, что меня обидели.

3.5.1.2. Geniş Zaman Ortacının Edilgen Fiille Kullanımı

3.5.1.2.1. Türkçede

Ortaç eki getirilecek edilgen fiil şimdiki ve geniş zaman anlamındaysa ortaç, ortaç yapılacak edilgen fiilin geçmiş zaman anlamındaki durumunda olduğu gibi elde edilir.

Газетелер her gün okunur. О газетелер бизи билгилendirir. Her gün okunan газетелер бизи билгилendirir.

Sen sık sık müdüriyete çağırılıyorsun. Bunu söylüyorlar. Senin sık sık müdüriyete çağırıldığını söylüyorlar.

Bir yer var. Ben orada sevilmiyorum. Sevilmediğim bir yere gitmem hiçbir zaman doğru değildir.

3.5.1.2.2. Rusçada

3.5.1.2.2.1. Eklerle ortaç yapılacaksa şimdiki zaman⁵⁴ edilgen ortaç ekleri şunlardır: ом- /-ем-, -им-

⁵³ Hem Türkçede hem de Rusçada üçüncü çoğul şahıs eki almış olan fiiller de bazen edilgen anlamı taşımaktadır.

“Dün ev yaptıkları yere gittim.” Cümlesinin ikinci anlamı evi kimin yaptığının gizlenmesi için de olabilir. Bu durum Rusçada da vardır. Hatta Rusçada yaygın olarak da kullanılabilir. *Вчера ездили, куда, где построили новый дом.*

⁵⁴ Şimdiki zaman edilgen ortaçları çok az fiilden yapılmaktadır. *читать, любить, хранить* Аникина, 1971:334.

Fiilin birinci grup çekim ekleriyle çekilmesi gerekiyorsa şimdiki zaman edilgen ortaç ekleri *ом-/-ем-* şeklinde olur.

читать→*читаемый* *Эта читаемая книга*

Fiilin ikinci grup çekim ekleriyle çekilmesi gerekiyorsa şimdiki zaman edilgen ortaç eki *-им-* şeklindedir.

хвалить→*хвалимый* *Это хвалимый поступок*

Şimdiki zaman edilgen ortaç ekleri genellikle *мастар -ать, -ять* eki olan bitmemiş fiillerden yapılır.

восстановить→*восстанавливать*→*восстанавливаемый*

Bazı fiiller *-ся* ekleriyle edilgen yapılabilmektedir. Şimdiki zaman edilgen eki fiil ortaç yapıldıktan sonra eklenir.

купаться→*купающийся* *Купающийся мальчик еще не вышел из ванны.*

книга, читаемая студентом=*книга, читающаяся студентом*

книга, читанная студентом=*книга, читавшаяся студентом*

письма, доставляемые почтальоном=*письма, доставляющиеся почтальоном*

3.5.1.2.2.2. Bağımsız kelimelerle edilgen ortaç yapılmak isteniyorsa

Ortaç yaran bağımsız kelimeler *который, которая, которое, которые* şeklindedir. Tamlanan isim eril ise *который*, dişil ise *которая*, nötr ise *которое*, çoğul eki almışsa *которые* şeklindedir. Bağımsız kelimelerden sonra gelen fiil edilgen yapılır.

Люди, которые обижаются⁵⁵ (обиженные) другими людьми, становятся очень напряженными.

Люди, которые будут обижаться другими людьми, станут очень напряженными.

3.5.1.2.3. Zaman ve yer zarflarıyla ortaç yapılmak isteniyorsa önce zaman ve yer zarfları getirilir sonar da fiil *-ся* ekiyle edilgen yapılır. Bu edilgen eki almış fiil zaman ekleri alır.

Мы живем в городе где строятся новые дома.

Они приехали из страны где строились новые дома.

Они пойдут, туда, где будут строиться новые дома.

3.5.1.3. Gelecek Zaman Ortacının Edilgen Fiille Kullanımı

3.5.1.3.1. Türkçede

Ortaç yapılan edilgen fiilin anlamı gelecek zamansa ve ortaç yapılan fiil kişi eki almazsa ortaç eki *-acak, -ecek* olur. Fiilin köküne önce edilgen eki getirilir, daha sonra da *-acak, -ecek* eki getirilir. Ancak bazen edilgen ekinden sonra *-acak, -ecek* eki eklenir, daha sonra ise ayrı olarak "*olmak*" yardımcı fiili getirilip "*-an, -en*" ortaç eki eklenir.

Gelecek ay bir film çevrilecek. O filmde bizim komşu da rol alacak. Hangi filmde? gelecek ay çevrilecek (olan) filmde rol alacak.

⁵⁵ Hem Türkçede hem de Rusçada üçüncü çoğul eki getirilmiş fiiller bazen edilgen anlamı vermektedir. Bu kullanım Rusçada yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu cümle *Люди, которых обидели другие люди, становятся очень напряженными* şeklinde de olabilir.

Ortaç yapılan edilgen fiilin anlamı gelecek zamansa ve ortaç yapılan fiil kişi eki alırsa ortaç eki –acak+kişi, -ecek+kişi olur.

Sen gelin edileceksin. Ben buna inanamıyorum.

Ben, senin gelin edileceğine inanamıyorum.

3.5.1.3.2. Rusçada

Gelecek zaman ortaç eki bulunmamaktadır. Bu nedenle edilgen fiilin gelecek zaman ortacı bağımsız kelimeler, zaman zarfları ve zamirlerle yapılabilmektedir.

3.5.1.3.2.1. Bağımsız kelimelerden sonra gelen fiil *gelecek zamanın edilgen formunda* kullanılır, cinsiyet ekleri almaz. Ortaç yapılan fiilin cinsiyetini bağımsız fiile getirilen cinsiyet ekleri belirler.

Книга, которая будет выпускаться на следующей неделе, тебе понравится.

Дом, который будет строиться здесь, тебе понравится.

3.5.1.3.2.2. Gelecek zaman anlamındaki edilgen fiiller, zarflar ve zamirlerle edilgen ortaç yapılabilir.

Книга, выпускающаяся на следующей недели, тебе понравится.

Дом, который будет строиться здесь, тебе понравится.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D. (1989). Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara:Engin Yayınevi.
- BAYDAR, T. (2006). Türkçede Sözdiziminin Öğretilmesi ve Kavratılması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- BAYRAKTAR, N. (2004). Türkçede Fiilimsiler. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EDİSKUN, H. (1992). Türk Dilbilgisi. İstanbul:Bayrak Basım Yayın.
- ERGİN, M. (2008). Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dilbilgisi. İstanbul:Bayrak Basım Yayın.
- GENCAN, T. N. (1975). Dilbilgisi. İstanbul:Kanaat Yayınları.
- GÜNERİ, F. (2001). Türk Dili 2. Ankara. Dayanışma Yayınevi.
- HENGİRMEN, M. (1995). Türkçe Dil Bilgisi. Ankara:Engin Yayınevi.
- İŞLER, E. (2002). "Arapça ve Türkçede Ortaçlar: Karşıtsal Çözümleme" Nüsha, C/S. 2 (7): 52.
- KARASAR, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara:Nobel Yayıncılık.
- KEMAL, Y. (2005). İnce Memed 1. İstanbul:Yapıkredi Yayınları.
- KOÇ, N. (1996). Yeni Dilbilgisi. İstanbul:İnkılâp Yayınevi.
- KORKMAZ, Z. (1994). Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOŞUCU, F. Z. (2007). Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Ulaçların Düzeylerine Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞAHİN, İ.; DOĞAN, İ.; GÖKDAĞ, A.; ÇELİK, Y.; ÖZDEMİR, C. (2002) Türk Dili ve Kompozisyon. Ankara: Bilge Ders Kitapları Yayınları.

ÖZEL, S. (2010) Yabancılara Türkçe Öğreten Resmî Kurumlarda Dil Bilgisi Öğretimi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

YETİMAKMAN, İ. (2006). Uygulamalı Rusça Dilbilgisi. Ankara: FONO Yayınları.

ZÜLFİKAR, H. (1997). Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.

Rusça Kaynaklar

АНИКИНА, А. Б. (1971). Современный Русский Язык, «Глагол», Москва: Высшая Школа.

ВИНОГРАДОВА, В. В. (Ред). (1987). Современный Русский Язык, Морфология, Часть 2. МГУ: Москва.

ГЛАЗУНОВА, О. И. (2000). Давайте Говорить по-русски, Москва: МИРС.

ЗАЛЕВСКАЯ А.А. (1971). "Об исследовании интервербальных связей" Сборник докладов и сообщений лингвистического общества, Калинин Государственный Университет, С/С.2 (90):335.

КУЗНЕЦОВ, П. С. (1952). Современный Русский Язык, «Глагол». Москва: Московский Университет.

МИЛОСЛАВСКИЙ, И. Г. (1981) Современный Русский Язык, «Морфология»ю Москва: Московский Университет.

ОБНОРСКИЙ, С. П. (1953). Очерки по Морфологии Русского Глагола. Москва: Московский Университет.

ОКУНЕВА, А. П. (1987). Русский Язык Основной Курс. Ленинград: Просвещение

ШЕЛЯКИН, М. А. (2000). Справочник по Русской Грамматике, Москва: Русский язык

ЯНКО-ТРИНИЦКАЯ, Н. А. (1962). Возвратные Глаголы в Современном Русском Языке. Москва: Академия Наук СССР